

הקדמה: מה 'נקנה' בקנין כסף?

א. משנה קידושין א:א

האשה נקנית בשלש דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים. נקנית בכסף בשטר ובביאה. בכסף: בית שמאי אומרים בדינר ובשורה דינר, ובית הלל אומרים בפרוטה ובשורה פרוטה. וכמה היא פרוטה? אחד משמנה באיסור האיטלקי...

ב. קידושין ב.-:

"האשה נקנית" - מאי שנא הכא דתני "האשה נקנית" ומ"ש התם דתני "האיש מקדש"? משום דקא בעי למיתני 'כסף', וכסף מנ"ל? גמר 'קניחה' 'קניחה' משדה עפרון, כתיב הכא "כי יקח איש אשה" וכתוב התם "נתתי כסף השדה קח ממני", וקניחה איקרי קנין דכתיב "השדה אשר קנה אברהם", אי נמי "שדות בכסף יקנו", תני "האשה נקנית". וניתני התם "האיש קונה"? מעיקרא תני לישנא דאורייתא ולבסוף תני לישנא דרבנן. ומאי לישנא דרבנן? דאסר לה אכולי עלמא כהקדש.

ג. קונטרסי שיעורים קידושין א:א

ודאי דהוא מדאורייתא, ועיקר קדושין הוא, וגם עיקר לשון קדושין לכתחילה, ורבנן רק גילו לנו וביארו לנו על ידי לשון זה שישנו בקדושין ענין של איסור, שהוא חלק מעיקר הקדושין. ובמקום שהקדושין אינם אוסרין, אעפ"י שמקדשה בקנין גמור, לא חלו הקדושין, וכדאיתא להדיא גיטין פב: "בא ראוון וקידשה חוץ משמעון, ובא שמעון וקידשה חוץ מראובן... קידושי דראובן אהנו, קידושי דשמעון לא אהנו..."

ד. קונטרסי שיעורים קידושין א:א

מבואר דישנן בקדושין ג' ענינים: א) קנין, האשה נקנית לבעלה, וזהו לישנא דאורייתא... ב) איסור, דאסר לה אכולי עלמא כהקדש, וזהו לישנא דרבנן... ג) התייחדות לאישות, וכמו שכתבו תוס' שזהו פשטא דמילתא "מיוחדת לי" ו"מזומנת לי". ונראה דמהאי טעמא סובר רבא (בא.) קדושין שאין מסורין לביאה לא הוו קדושין...

ה. קונטרסי שיעורים קידושין א:ב

ומסתבר לומר דכוונת הירושלמי דאי הוה אמינא אשה נקנית בשלשתן יחד, היינו דכיון דישנן בקדושין שלשה ענינים הנ"ל, בעי מעשה מיוחד על כל ענין וענין, חלק הקנין שבקדושין חייל דוקא על ידי כסף שזהו קניחה דאיקרי קנין, וחלק ההתייחדות לאישות חייל דוקא על ידי ביאה שזהו ענין אישות, וחלק האיסור חייל דוקא על ידי שטר דשטר קדושין הרי יליף מ"ויצאה והיתה"... ונהי דהאמת הוא כן דישנן בקדושין כל השלשת ענינים הנ"ל, מ"מ כולהו חיילי על ידי מעשה אחת – או בכסף או בשטר או בביאה.

ו. רמב"ם הלכות אישות פרק א:ב

וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם, ובאחד משלשה דברים האשה נקנית, בכסף או בשטר או בביאה...

ז. רמב"ם הלכות אישות פרק ז:טז

האומר לחבירו אם ילדה אשתך נקבה הרי היא מקודשת לי בזה לא אמר כלום, ואם היתה אשת חבירו מעוברת והוכר העובר הרי זו מקודשת, ויראה לי שצריך לחזור ולקדש אותה מאביה אחר שתולד כדי שיכניס אותה בקידושין שאין בהן דופי.

ח. יבמות יב ע"ב

מדקאמר "שמא תתעבר ושמא תמות", מכלל דאיכא קטנה דמיעברא ולא מתה, א"כ מצינו חמותו ממאנת, ותנן "אי אתה יכול לומר בחמותו ואם חמותו ואם חמיו שנמצאו אילונית או שמיאנו..."

ט. קידושי ר' חיים הלוי הלכות אישות פרק ז:טז

ואשר נראה לומר בדעת הרמב"ם, דבאמת כל שהוכר עוברת הקדושין תופסין בהעובר ומתקדשת מיד, ואינו צריך לומר לכשתלד, כי אם דהקדושין תופסין ונגמרין מיד, אלא דעובר כיון דלא חשוב אשה ע"כ חלוק דינו, דאע"ג דנתקדשה וקדושיה כבר נגמרו מ"מ אין בהעובר דין מתקדשת ואישות, ורק דכיון דהקדושין כבר חלו עליה א"כ כשתולד הרי יש בה האישות שמכבר...

קנין חרקה בכסף וקדושי כסף: מכירה בשווי, או מעשה סמלי?

י. חזון איש, חו"מ כב

כלל גדול יהיה לך בקנינים דעיקר הקנין הוא שיגמור בלבו להקנות הדבר לחבירו וחבירו יסמוך דעתו עליו. ויש דברים שקיים להו לחז"ל שבדבור בעלמא גומר בלבו להקנות לחבירו, ויש שאינו גומר בלבו רק ע"י הקנינים המפורשים מן התורה או מחז"ל, ודו"ק היטב והפוך בה דכולא בה...

יא. שו"ת שרידי אש חלק א סימן פד

ומטעם זה אין אשה נקנית בחליפין, שאין האשה חפץ שמתחלף בדבר אחר. האישות הוא ענין של איסור וקדושה, והכסף הוא סמל של קנין לאישות, אבל חליפין דומה למו"מ, חילוף דבר בדבר...

יב. קידושין ג-ד:

בכסף מנ"ל?...

אמר רב יהודה אמר רב: דאמר קרא [באמה העבריה] "ויצאה חנם אין כסף" - אין כסף לאדון זה, אבל יש כסף לאדון אחר, ומאן ניהו? אב. ואימא לדידה? הכי השתא! אביה מקבל קידושיה דכתיב 'את בתי נתתי לאיש הזה' ואיהי שקלה כספא? ואימא ה"מ קטנה... ותנא מייתי לה מהכא דתניא "כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה וגו'". אין קיחה אלא בכסף, וכן הוא אומר 'נתתי כסף השדה קח ממני'..."

יג. יבמות סג ע"א

א"ר אלעזר כל אדם שאין לו אשה... כל אדם שאין לו קרקע...

יד. שו"ע חושן משפט קצ:ב

בכסף כיצד? מכר לו בית או שדה ונתן לו כסף שוה פרוטה, קנה, ואין אחד מהם יכול לחזור בו. ואפי' נתן לו הכסף על מנת שיחזירהו לו, קנה.

טו. סמ"ע סימן קצ ס"ק א

אין לומר דלא איירי כאן בכסף שנותן בשביל שיווי המקח, אלא שנותן לו פרוטה שבפרוטה זו נשתעבדו זה לזה, זה לקנות וזה למכור, ושאיין אחד יכול לחזור בו, דומיא דקנין שטר וחזקה וקנין סודר, דזה אינו, דהא קנין כסף נלמד משדה עפרון [עיי' קדושין ב' ע"א], וכסף הנזכר בשדה עפרון היה דמי שיווי השדה...

טז. ט"ז חושן משפט סימן קצ:ב

מ"ש סמ"ע סק"א דכל שלא נתן בתורת שיווי מקח אינו קונה, לא הבנתי דבריו... הא גם גבי קנין דאשה בכסף נלמד מעפרון כמו דאיתא ריש קדושין, וזה פשוט דבאשה קונה אותה דרך נתינה לחוד ולא בתורת שיווי מה שהיא שוה:

יז. סמ"ע סימן קצ ס"ק א

ואיירי דוקא:

- בשנתן לו השוה פרוטה על דמי הפרעון והשאר זקף עליו במלוה,
- או לא עייל ונפק אזווי, ועל דרך שנתבאר בסימן זה בסעיף י', וקיצר כאן וסמך אמ"ש אחר זה,
- או כשכל שיווי המקח אינו אלא פרוטה.

יח. בבא מציעא מח ע"ב

הנותן ערבון לחבירו, ואמר לו 'אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך', והלה אמר לו 'אם אני אחזור בי אכפול לך ערבונך':

- נתקיימו התנאים דברי רבי יוסי. רבי יוסי לטעמיה דאמר אסמכתא קניא.
- רבי יהודה אומר דיו שיקנה כנגד ערבונו.
- אמר רבן שמעון בן גמליאל: במה דברים אמורים? בזמן שאמר לו "ערבוני יקון". אבל מכר לו בית או שדה באלף זוז ופרע לו מהם חמש מאות זוז, קנה ומחזיר לו את השאר אפילו לאחר כמה שנים.

יט. רש"י מסכת בבא מציעא דף מח עמוד ב

במה דברים אמורים - שאינו קונה אלא כנגד ערבונו.

בזמן שאמר לו ערבוני יקון - יקנה, שלא נתנה לו בתורת תחילת פירעון והשאר עליו מלוה, אלא בתורת שערבון זה יקנה את הכל, והא לאו מלתא היא.

כ. תוספות מסכת בבא מציעא דף מח עמוד ב "בזמן"

ופרש"י "ערבוני יקון" שאמר שיקנה לו ערבונו כנגד כל המקח. תימה, דהא עדיף מנתן לו בתורת פריעה דקנה הכל, כיון שפירש בהדיא שיקנה הכל!... "ל שלשון "ערבוני יקון" משמע שערבונני יהיה קנוי לך אם אחזור בי, וגם משמע "יקון" שיהא קונה לו במקח שויו יותר מכדי הערבון אם תחזור בך, דהיינו כאילו א"ל בהדיא "תכפול לי ערבוני."

כא. רמ"א חושן משפט קצ:י

לא נתן לו אלא בערבון בעלמא, אפילו לא נפיק ועייל אזווי, לא קנה רק נגד מעותיו (הכל בטור), אלא אם פירש שיקנה נגד הכל.

כב. ט"ז חושן משפט סימן קצ:ב

מ"ש סמ"ע סק"א דכל שלא נתן בתורת שיווי מקח אינו קונה, לא הבנתי דבריו, דהא כתב רמ"א סעיף [י'] באמר ערבונני יקון קנה הכל. ועוד, הא גם גבי קנין דאשה בכסף...

כג. אבני מילואים סימן כט:ב

ולענ"ד נראין דברי הסמ"ע דכסף היינו מדמי שיווי המקח:

- דרש"י בפ' הלוקה עובר (בכורות יג.) [פירש] בהא דאמר ר' יוחנן "דבר תורה מעות קונות" דיליף מדכתיב "ונתן הכסף וקם לו" ויליף הדיוט מהקדש, והתם במעשר שני כסף חילול הוא משיוי המעשר.
- וכן לפי מ"ש בשטה מקובצת פ' הזהב (מז:): [פירש] טעמא דר' יוחנן [דמעות קונות] משום דרוב קנינים בכסף, כדכתיב "אוכל בכסף תשבירני" ע"ש, והוא כסף שיווי. א"כ ה"ה כסף דקרקע דהוא כסף שיווי...

כד. אבן האזל הלכות מכירה פרק א הלכה ד

המורם מדברינו דכסף מכירה וכסף קדושין הם שני ענינים, דכסף מכירה הוא כסף שיווי וכסף קדושין הוא כסף קנין. ומה שכ' הא"מ דהא ילפינן קנין דאשה מקנין דשדה עפרון לק"מ, דלא ילפינן אלא גז"ש דקייחה קייחה. דקייחה דאשה הוא בכסף, אבל לא ילפינן מעיקר דין קנין שדה, וכמש"כ הר"ן בהלכות בהא ד"אימא אף בחליפין." דרק לשון קייחה הוא דגמרינן דכסף הוא.

כה. אבן האזל הלכות מכירה פרק א הלכה ד

ועוד יש להסביר [המקור דכסף קנין בדרך כלל היא דמי שיווי] לפי"מ שכתב הנמוק"י בהזהב דמה דאמר ר' יוחנן דבר תורה מעות קונות דהוא מסברא דבדין הוא שיהא מעות קונות כיון דרוב הקנינים בכסף. וזה מסתבר דהוא משום שיווי המקח. אכן מה שכתב הא"מ דגם כסף קדושין הוא כסף שיווי ודאי לא מסתבר.

כו. קידושין ד ע"ב

והלא דין הוא - ומה אמה העבריה שאינה נקנית בביאה נקנית בכסף, זו שנקנית בביאה אינו דין שתקנה בכסף...

כז. יבמות סו ע"א

מנין לכהן שנשא אשה וקנה עבדים שיאכלו בתרומה? שנאמר "וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו."

כח. קונטרסי שיעורים קדושין א:ג

פשיטא דאינו נקרא "קנין כספו" לענין אכילת תרומה באשת כהן... הכוונה משום "דקנאה" בכסף... אבל עצם קנין אישות אינו נקרא קנין כסף...

כט. קידושין ו ע"ב

אמר אביי: המקדש במלוה אינה מקודשת, בהנאת מלוה מקודשת, ואסור לעשות כן מפני הערמת רבית. האי "הנאת מלוה" ה"ד? אילימא דאזקפה [בהתחלת ההלוואה] דאמר לה ארבע בחמשה [ועכשיו מחל הריבית תמורת קידושין], הא רבית מעלייתא הוא! ועוד, היינו מלוה [ולא "הנאת מלוה"]! לא צריכא דארווח לה זימנא.

ל. רש"י מסכת קידושין דף ו עמוד ב

ואמר לה "התקדשי בהנאה זו שאת היית נותנת פרוטה לאדם שיפייסני על כך, או לי." ואפי' לאגר נטר לא דמי כלל, ואם פירש לה כך מקודשת. והערמת רבית הוא דהויא ולא רבית גמור, דלא קץ לה מידי ולא מידי שקל מינה...

לא. תוספות מסכת קידושין דף ו עמוד ב "דארווח"

ומה שפ' דרבית קצוצה לא הוי כיון שאין האשה נותנת לאיש כלום לא נהירא, כיון שהוא [בקידושין רגילין] נותן לה זה פרוטה בקידושין, ולא נתן לה כלום, הוי כאילו נתנה לו פרוטה ממש והוי רבית גמור... לכן פר"ת דאירי הכא שהיתה חייבת מעות לאדם אחר והגיע זמנו לפרוע...

לב. רמב"ם הלכות אישות פרק היג

המקדש במלוה אפילו היתה בשטר אינה מקודשת. כיצד? כגון שהיה לו אצלה חוב דינר ואמר לה "הרי את מקודשת לי בדינר שיש לי בידך" אינה מקודשת, מפני שהמלוה להוצאה ניתנה ואין כאן דבר קיים ליהנות בו מעתה שכבר הוציאה אותו דינר ועברה הנאתו.

לג. רמב"ם הלכות מכירה פרק ז:ד

מי שהיה לו חוב אצל חבירו ואמר לו "מכור לי חבית של יין בחוב שיש לי אצלך" ורצה המוכר, הרי זה כמי שנתן הדמים עתה, וכל החוזר בו מקבל מי שפרע... ואף על פי שאין מעות המלוה מצויות בשעת המכר.

לד. רמב"ם הלכות אישות פרק הכב

אמר לה "הא לך דינר זה מתנה והתקדשי לפלוני" וקידשה אותו פלוני ואמר לה "הרי את מקודשת לי בהנאה זו הבאה לך בגללי" הרי זה מקודשת, אף על פי שלא נתן לה המקדש כלום.

קידושין בשוה כסף

לה. קידושין ז ע"ב

ההוא גברא דאקדיש בשיראי, רבה אמר לא צריכי שומא, רב יוסף אמר צריכי שומא.

- אי דאמר לה "בכל דהו" כולי עלמא לא פליגי דלא צריכי שומא, אי דאמר לה חמשין ולא שווי חמשין הא לא שווי, כי פליגי דאמר חמשין ושווי חמשין - רבה אמר לא צריכי שומא דהא שווי חמשין, רב יוסף אמר צריכי שומא כיון דאיתתא לא בקיאה בשומא לא סמכה דעתה.

- איכא דאמרי "בכל דהו" נמי פליגי - רב יוסף אמר שוה כסף הרי הוא ככסף, מה כסף דקיין [יש לו ערך קבוע], אף שוה כסף נמי [בעינן] דקייץ. אמר רב יוסף מנא אמינא לה [דבעינן קייץ]? דתניא "מכסף מקנתו" - בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכלים. "האי תבואה וכלים היכי דמי? אילימא דלא מקנו בהו כלל, "ישיב גאולתו" אמר רחמנא לרבות שוה כסף ככסף! ואי דלית בהו שוה פרוטה, מאי איריא תבואה וכלים? אפי' כסף נמי! אלא לאו דאית בהו שוה פרוטה, וכיון דלא קייצי, לא.

לו. תוספות מסכת קידושין דף ב עמוד א "בפרוטה"

וא"ת והא גבי נזיקין נמי כתב קרא "כסף ישיב לבעליו" ודרשינן בפ"ק דב"ק (דף ז.) "ישיב" לרבות שוה כסף ככסף, וא"כ הוה נזיקין ועבד עברי שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדו!

ויש לומר דתרוייהו צריכי, דאי כתב עבד גרידא לא מצי למילף נזיקין מיניה לפי שמצינו שהקפיד הכתוב לענין מיטב, וסד"א נמי כסף דוקא ולא שויו, להכי איצטריך כסף ישיב גבי נזיקין. וגבי ע"ע איצטריך נמי קרא, דלא מצי יליף מנזיקין, דהוה אמינא עבד דומיא דנזיקין ואם מיקני בקרקע ליבעי מיטב, לכך איצטריך תרוייהו.

אי נמי י"ל אי כתב בעבד הוה אמינא דדין הוא שנקל עליו דיכול לפדות עצמו אפי' בשוה כסף כדי שלא יטמע בין העובדי כוכבים, אבל גבי נזיקין דלא שייך למימר כך לא אמרי' הכי. ואי כתב בנזיקין גרידא לא מצי למילף עבד מיניה, דס"ד דלא יהיה שוה כסף ככסף בעבד לפי שגם הוא גרם לו לימכר על שנשא ונתן בפירות שביעית וכו' יוסי בר' חנינא דלקמן (ד' כ.), וס"ד דנחמיר עליו לומר דוקא כסף ולא שויו...

לו. חידושי הריטב"א מסכת קידושין דף ב עמוד א

והנכון דהכא פשיטא מילתא דכיון דגלי רחמנא דאשה נקנית בכסף דומיא דקנין שדה הוא הדין לשוה כסף. דבכל הנהו דכתיבנא לעיל דאיצטרכינן ריבויא לשוה כסף בכולהו איכא טעמא, דגבי נזיקין הוה אמינא דכיון דכתב רחמנא "מיטב שדהו ישרם" שיד ניוק על העליונה הוא הדין שאינו יכול לסלקו בסובין בעל כרחו... אבל בקנין אשה ושדה פשיטא מילתא דכסף ושוה כסף שוין הם, וזה דעת אדונינו הרמב"ן ז"ל והוא הנכון.

לה. שו"ת שרידי אש חלק א סימן פד

הנה האחרונים הקשו לסברת הריטב"א ושאר ראשונים דשווה כסף ככסף הוא מצד הסברא, א"כ אמאי אמר רב יוסף בקידושין ח. "שוה כסף הרי הוא ככסף מה כסף דקייץ אף שוה כסף נמי דקייץ, "ופירש"י שם, דשווה כסף יליף מקרא דחשיב "הלכך כי כסף בעינן דקייץ", ולשיטת הראשונים דידעינן מסברא, מנא ידעינן דבעינן קייץ?...

ואמרי, עפ"י מה שכתב הסמ"ע בחזו"מ סי' ק"צ, קנין כסף הוא משום פרעון, והפרוטה שנותן הלוקח למוכר היא תחלת פרעון בעד החפץ הנקנה, ועי"ש בט"ז, ואולם בקנין אשה לא שייך פרעון, ובע"כ קנין הכסף הוא רק סמל לקנין, ולהכי בעי שגם שווה כסף יהי' דומה לכסף בתכונתו. וזהו טעמו של רב יוסף בלישנא קמא, דצריכי שומא כדי שיוכל לעמוד במקום כסף, וזה דרוש רק בקידושין, שקנין הכסף הוא רק סמל לקנין, ולא במו"מ שהוא תחלת פרעון, ומהות הפרעון תלוי ברצון המוכר... ובזה פליגי תרי לישני, דללישנא קמא צריך אימוד רק למטה, שלא יהי' פחות ממה שהתנו ביניהם, וללישנא בתרא צריך שיהי' קיץ גם למעלה שלא יהי' גם שווה יותר. וזהו מסימני הכסף שהוא קייץ בדיוק למעלה ולמטה, ושווה כסף הוא ככסף רק אם דומה לו בכל סימניו. ומכיון שבאשה הכסף רק קנין, כלומר, סמל של קנין צריך שיהי' לו כל התכונות של כסף... וזהו דווקא באשה, שהכסף הוא סמל של קנין ושווה כסף צריך להיות בכל סימניו דומה לכסף, משא"כ במו"מ, שהוא התחלת פירעון, כדעת הסמ"ע, אין צורך שיהי' לשווה כסף כל הסימנים של כסף, שכיון שהמוכר מרוצה לקבלו לפרעון הוא פירעון יפה...